

*MƏQALƏ***Sübhan Məmmədov**

Azərbaycan-Asiya ədəbi əlaqələri şöbəsinin kiçik elmi işçisi

*memmedov.subhan@gmail.com***238***1 (16) 2020***Malay ədəbiyyatı və Fatimah Busunun ədəbi fəaliyyəti**

Malay xalqı dünya ədəbi xəzinəsinə olduqca məşhur, başqa xalqlar tərəfindən böyük maraqla qarşılanan, zəngin bədii irsə malik onlarla mütəfəkkir bəxş edib. Bunlardan Şahnun Əhməd, Abdul Səməd Səid və digərlərinin adlarını çəkmək olar ki, bu yazarlar malay ədəbiyyatının formalaşmasında və zənginləşməsində əhəmiyyətli rol oynayıb. Malay ədəbiyyatının parlaq simalarından biri Fatimah Busunu da bu siyahıya daxil etmək olar.

Dünya səviyyəli yazıçı, müxtəlif ədəbi mükafatların sahibi, şair, qısa hekayələr müəllifi, roman ustası, dramaturq, tənqidçi alim Fatimah Busi 1943- cü ilin yanvarında - soyuq bir qış ayında dünyaya göz açmışdı. Onun ilk dəfə həyata qədəm basdığı məkan, başqa sözlə ana vətəni Malaziyanın Kelantan əyalətinin şimal şərqində yerləşən Kota Bharu vilayəti idi.²⁶⁸ Fatimahın valideynləri etnik mənsubiyyətinə görə malay idi. Tanrının hökmü balaca Fatimahın qədərini çətin bir dövrə yazmışdı. Belə ki, bu dövr İkinci Dünya Müharibəsi vaxtlarına təsadüf edirdi. Müharibə illərində hər yerdə insanlar yoxsul və dözülməz şəraitdə yaşayırdılar. Bu cür şəraitdə insanların təhsil alması olduqca müşkül bir iş hesab edilirdi. Buna baxmayaraq, Fatimahın valideynləri onun təhsil alması üçün əllərindən gələni etmişlər və nəticədə Fatimahın oxumağına nail olmuşlar. Balaca Fatimah ilk təhsilini Kelantan əyalət məktəbində

268 Campbell Christine. Pustaka, Dewan Bahasa dan (ed.). *Contrary Visions: Women and Workin Malay Novels Written by Women*. Universidad de Michigan, 2004

almalı olur. Burada təhsilini başa vuraraq 1962-ci ildə Malakkada müəllimlik fəaliyyətinə başlayır. O işlədiyi müddətdə onlarla tələbəyə dərs verir.

Onun Malakkadakı əmək fəaliyyəti təxminən on il davam edir. Fatimah təhsilini təkmilləşdirmək qərarına gəlir, 1972-ci ildə ali təhsil almaq məqsədi ilə Penangda yerləşən Sains Malaziya Universitetinə (USM) daxil olur. Fatimah burada qabaqcıl bir tələbə kimi universitet heyətinin rəğbətini qazanır və məzun olduqdan sonra burada qalaraq bəşəri elmlər fakültəsində elmi fəaliyyətlə məşğul olur.²⁶⁹

Fatimah ədəbi yaradıcılığa gənc yaşlarından başlayıb. Onun qələmə aldığı ilk hekayə 1959-cu ildə "Gənc qardaş" sərlövhəsi ilə Sinqapurda nəşr edilən "Pearl" jurnalında işıq üzü görmüşdür. Ədibin bu hekayəsi az vaxt içərisində böyük oxucu kütləsi qazandı. Bundan ruhlanan gənc yazıçı 1960-cı ildə "Pişiklər" hekayəsini nəşr etdirdi. Qeyd edək ki, Fatimah 1977-ci ilədək kiçik həcmli hekayələr yazmaqla kifayətlənirdi. Onun bu dövrdə "Kiçik qardaş" (1959), "Pişiklər" (1960), "Heç solmayan güllər" (1971), "Dağılan düyü" (1972), "Yaşıl mənzərə" (1974) və başqa onlarla qısa məzmunlu hekayəsi işıq üzü görmüşdü. Qeyd edək ki, bu hekayələr ayrı-ayrı vaxtlar ərzində toplu şəkildə nəşr olunmuşdu. Ədibin ilk belə hekayələr toplusu 1980-ci ildə çap edilmişdi. Elə həmin ilə "Yaşıl tarla" adlı hekayələr toplusu da nəşr olunur. Daha sonralar müxtəlif zaman aralığı çərçivəsində yazarın "İsrail" (1985), "Təbiət möcüzələri" (2003), "Ada çiçəkləri" (2005) və digər hekayələr toplusu işıq üzü görür.

Qeyd edək ki, ədibin yaradıcılığının ikinci mərhələsi, 1977-ci ildən ilk romanının nəşri ilə başlayır. Bu ildə yazıçı "Dalğalar mavi deyil" ("Obak bukan biru") adlı ilk romanını nəşr etdirir. Bu romanın bəxş etdiyi uğurdan mənəvi güc alan yazar aradan üç illik bir vaxt keçdikdən sonra 1980-ci ildə "Dönüş" adlı yeni romanını pərəstişkarlarının ixtiyarına verir. Sonrakı dövrlər ərzində yazıçının bir neçə romanı nəşr olunmuşdur. Bunlardan "Məryəm" (2004), "Əskik parça bir" (2004), "Əksik parça iki" (2005) və sair adlarını çəkmək olar. Onu da vurğulamaq yerinə düşərdi ki, yazar ədəbi fəaliyyəti dövründə lirikaya da maraq göstərmişdir. Onun 2004-cü ildə "Hər hansı bir dünya növü varmı" adlı şeirlər toplusu nəşr olunmuşdur. Ədib bu toplu ilə lirik poeziyaya da öz imzasını atmışdır. Burada müxtəlif məzmunla malik şeirlər toplanmışdı. Bu topludakı şeirlərdə ədib poeziyanın yaratdığı imkanlardan istifadə edərək özünün mənəvi dünyasını, keçirdiyi daxili hisləri bədii-poetik dillə ifadə etməyə çalışmışdır. Ədibin yaradıcılığının bir qolunu da dramaturgiya təşkil edir.

Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, ədib yaradıcılığının ilk illərində kiçik həcmli hekayələrlə yanaşı müxtəlif mövzularda dram əsərləri də yazırdı. Dramaturqun ilk dramı "Sabah yağışı" adlanırdı. Onun bu əsəri 1959-cı ildə qələmə alınmışdı. Bu sahədə də davamlı uğur əldə edən ədib bir il sonra 1960-cı ildə "Şahzadə Saadonq" dramını yazır. Təxminən üç illik bir fasilədən sonra 1964-65-ci illərdə "Cəhənnəmdən mahnılar" adlı dramını qələmə alır. "Cəhənnəm" əsəri isə 1973-cü ildə işıq üzü görür. Fatimah Busunun yazdığı bu dramların motivləri müxtəlifdir. Bu əsərlərdə tarixi, dini-fəlsəfi, məişət və sair mövzular işlənmişdi. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu dramların əksəriyyəti müxtəlif vaxtlarda səhnələşdirilmiş və teatrlarda nümayiş olunmuşdu. Ədibin bədii fəaliyyəti ilə yanaşı elmi fəaliyyətinə də işıq tutmaq yerinə

269 Hooker Virginia Matheson. *Writing A New Society: Social Change Through the Novel in Malay*. "University of Hawaii Press", 2000

düşərdi. Busunun elmi çalışmaları əsasən şərqşünaslıq və ədəbi tənqid sahəsində idi. Onun elmi əsərlərindən biri “Malay romanlarında sömürgeçilik” adlanırdı. O bu çalışmasını Oriental və Afrika çalışmaları məktəbində (London 1995) yerinə yetirmişdi. Bu əsərdə Qərbin sömürgeçilik siyasətindən bəhs edilirdi və malay ədəbiyyatşünaslığının bu problemə yanaşma tərzini dərin təhlil etmişdi. Bundan başqa ədibin əşağıdakı tənqidi əsərləri vardır ki, bu əsərlərlə o malay ədəbiyyatşünaslığının inkişafına öz tövhəsini vermişdi. Bu əsərlərdən “Yazarlığın xüsusiyyətləri və müddəti” (2003), “Malay və İndoneziya romanlarında oxşar və fərqli xüsusiyyətlər” (2010) və başqalarının adlarını çəkmək olar.

Göründüyü kimi, ədib ədəbiyyatşünaslığın bütün növ və janrlarına maraq göstərmiş və malay ədəbiyyatına bir-birindən dəyərli əsərlər bəxş etmişdi. Yazarın yaradıcılığının fərdi xüsusiyyətlərini öyrənmək üçün onun romanlarının bədii təhlilinə üstünlük vermək daha məqsədəuyğun olardı. Busunun müxtəlif məzmununa malik bir çox başqa romanları da var. Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, ədibin olduqca möhtəşəm və dərin məzmununa malik, bədii cəhətdən zəngin, mükəmməl süjet və kompazisiya quruluşuna malik olan romanlarından biri də “Dalğalar mavi deyil” (“Obak bukan biru”) romanıdır.

Bu roman modern üslubda yazılmış bir əsər olmaqla yanaşı, həm də, ədibin özünü əhatə edən mühitlə bağlı baxışlarını əks etdirir. Yazar digər əsərlərində olduğu kimi bu əsərdə də cəmiyyətdə mövcud olan, vaxtı keçmiş, ictimai şüurun inkişafını ləngidən köhnə ənənəvi dəyərlər sisteminə qarşı çıxaraq öz dövrü üçün səciyəvi olan yenicə təşəkkül tapmış cəmiyyət üçün xarakterik, yeni dəyərləri dərinlən təbliğ edir və oxucularını inandırmağa çalışır ki, ayrı-ayrı mədəniyyətlərin bir-birinə inteqrasiya etməsi mütərəqqi bəşəri ideadır. Əsərin qısa məzmunu ondan ibarətdir ki, Kota Bharu məktəb müəllimi olan gənc İmrah, etnik mənsubiyyətinə görə ingilis olan bir qadının dəvəti ilə Malayziyanın digər bölgəsi olan Penanqa səyahət etməli olur. İmrah Penanqda olduğu vaxtlarda orada Lourens adlı gənc bir ingilislə tanış olur. Aradan müəyyən vaxt keçir və bu tanışlığın doğurduğu səmimi yaxınlıq və isti münasibət nəticəsində onlar arasında güclü sevgi yaranır. Lakin bu iki sevgilini əhatə edən mövcud ictimai dəyərlər onların asanlıqla evlənərək bir-birinə qovuşmasına mane olur.

Belə ki, olduqca mühafizəkar təbiətə malik və dövrünün ictimai qaydalarına həddən artıq həssas olan İmrahın atası qərblilərin müsəlman olmaq istəyinin səmimiyyətinə inanmadığı üçün onların evlənməsinə qəti şəkildə etirazını bildirir. Lourens öz dinindən imtina edərək müsəlmanlığı qəbul edir və özünə “Gövhar ibn Abdullah” adını verir. Daha sonra İmrah valideynlərinin qarşı çıxmasına baxmayaraq, Penanqın məmuru qazı tərəfindən sevən gənclərin kəbini kəsilir. İmrahın atası bu vəziyyətlə barışa bilmir. İmrah atası ilə yanaşı, bacıları tərəfindən də davamlı olaraq psixoloji təzyiqə məruz qalır. İmrah Malayziyanın paytaxtı Kuala-Lumpurda qaçır və bir müddət orada yaşamalı olur. Hamiləliyini Kuala-Lumpurda keçirən İmrah az sonra övladını dünyaya gətirir. Lakin onun uşağı ölü doğulur. Müəyyən müddətdən sonra İmrahın atası və anası həyatdan köçürlər. İmrah Kuala-Lumpurda bir müddət yaşadıqdan sonra öz ərinin yanına qayıdır.²⁷⁰

270 Thomas Phillip L. Fatimah Busu, *Ombak bukan biru*. In: *Archipel*, volume 17, 1979. pp. 199-200;

Qeyd edək ki, əsərin yazıldığı dövrdə cəmiyyətdə intiqrasiya meyilləri güclənirdi, şübhəsiz ki, mühafizəkar dəyərlər yeni dəyərlərlə mübarizə aparırdı. Məhz ədibin bu romanı tarixi inkişafın axınına uyğun olaraq mütərəqqi bir mövqe sərgiləyirdi. Əsərin ideyasından görünür ki, ədib burada dilindən, dinindən asılı olmayaraq, dünya görüşünə görə bütün insanların eyni xüsusiyyətlərə malik olması fikrini nəzərə çatdırmaq istəyir. Daha dəqiq desək, yazara görə istər ingilis olsun, istərsə də malay bu insanların keçirdiyi daxili hislər eynidir. Bu hiss istər sevgi olsun, istərsə də bir başqa hiss. Burada yeganə fərq bu hislərin insanlar tərəfindən ayrı-ayrı sözlərlə ifadə edilməsidir.

Ümumiyyətlə, Fatimah Busunun müraciət etdiyi bu motiv başqa xalqların ədəbiyyatında da geniş şəkildə işlənən bir mövzudur. Azərbaycan ədəbiyyatında Hüseyn Cavidin “Şeyx Sənan” və Qurban Səidin “Əli və Nino” əsərlərini buna misal kimi göstərmək mümkündür. Aydın görünür ki, gənclərin multikultural dəyərlərə meyilləri güclü olduğu üçün bu roman malay cəmiyyəti daxilində, eləcə də beynəlxalq aləmdə maraqla qarşılır və sevilə-sevilə oxunur. Ədibin başqa əsərlərində olduğu kimi, bu romanda da yazar tərəfindən mükəmməl şəkildə bədii vasitələrdən və ədəbi priyomlardan istifadə edilmişdi. Əsərin axıcı bir üslubda yazılması, müəyyən simvolik vasitələrlə hər hansı bir fikrin oxucunun diqqətinə çatdırmaq və sair ədibin bu əsərinə aid etdiyimiz bədii xüsusiyyətlər onun digər əsərlərinə də xasdır.

Fatimah Busunun ədəbi və elmi fəaliyyəti öz müasirləri tərəfindən hər zaman maraqla qarşılanmış və onun yaradıcılığının öyrənilməsinə onlarla elmi məqalələr həsr edilmişdi. Ədibin “Ada çiçəkləri”, “Dağılan düyü” və digər bu kimi əsərləri əsasında ssenarilər yazılmış və ekranlaşdırılaraq malay televiziyaalarında nümayiş etdirilmişdi. Bundan başqa ədibin bir çox əsərləri müxtəlif ədəbi qurumlar tərəfindən mükafatlara layiq görülmüşdür. Bu mükafatlardan biri Malaziya ədəbiyyat əsərləri və ədəbiyyat ödülləridir. Bu mükafata ədibin “Dağılan düyü”, “Ada çiçəkləri”, “Yaşıl peyzaj”, “Passiv kəndin uşaqları” və sair əsərləri layiq görülmüşdür. Bundan başqa “Malayziya ədəbiyyat ödəli”, “1992-1993-cü illər Afrika və İndoneziya müasir romanlarının müqayisəsi”, “Passiv kəndin uşaqları”, “Əziz oğul” və digər əsərlərinə verilmişdir.²⁷¹

Beləliklə, 1943-cü ildə anadan olmuş görkəmli malay dramaturqu, tənqidçi alim Fatimah Busu öz zəngin elmi və bədii yaradıcılığı ilə malay xalqının ədəbiyyatına öz töhfəsini vermişdi. Onun ədəbi fəaliyyəti, demək olar ki, ədəbiyyatşünaslığın bütün spektrlərində özünü göstərir. Onun bir-birindən dəyərli lirik şeirləri, kiçik hekayələri, dramları və tənqidi əsərləri vardır. Busunun əsərləri son zamanlar vaxtaşırı ekranlaşdırılmış və ayrı-ayrı vaxtlarda müxtəlif mükafatlara layiq görülmüşdür. Xarici ölkələrdə də ədibin yaradıcılığı böyük maraqla öyrənilir və onun əsərləri müxtəlif xalqların dillərinə tərcümə edilir. Fatimah Busu bu gün də aktiv yazıçı və tənqidçi kimi fəaliyyətdədir. Onun elmi və bədii əsərləri bu gün də öz dəyərini qoruyub saxlamaqdadır.

Yaxın gələcəkdə həm Fatimah Busunun, həm də Malayziya ədəbiyyatının digər görkəmli nümayəndələrinin əsərlərinin dilimizə tərcümə olunmasına böyük ehtiyac vardır. Bu tərcümələr həm müasir Azərbaycan oxucusunun yeni, daha maraqlı bir ədəbiyyatla tanış olmasına, həm də ədəbi-bədii dünyagörüşümüzün daha da genişlənməsinə və zənginləşməsinə gətirib çıxaracaqdır.

²⁷¹ https://ms.wikipedia.org/wiki/Fatimah_Busu